

А.Штефана підтримали в цьому педагоги Василь Лацанич з Великого Березного та Юрій Пазуханич з Волового, Василь Климпуш із Ясіня та Олександр Тар із Севлюша. Останній писав: «Я скромний, невидний урядник, звичайний собі представник повіреного капіталу, й тому лише одне вам можу порадити: Ощадність і ощадність в першій мірі, а задруге дуже шпорувати з грейцариками. Змагайтесь патріотичне чуття наших людей перемінити на коронки й ними їх зважити, тоді побачите, хто правдивий патріот. Чи не можна б так ще за місяць лише раз на тиждень виходити й притому подвійно заінкасувати від передплатів, а редакторам нічого поки що не заплатити? Думайте над цим. Це не погана річ! Або придумайте таке, щоб і щоденник виходив, і щоб каса в цілості була. Ну, як собі думаєте?».

Видатний закарпатський поет Зореслав емоційно і широко відзначив, що «нарешті діждались ми свого українського щоденника на Підкарпатті!». На його думку, «з таким епохальним фактом сповняється давня мрія всіх нас і літературний світ зокрема дістає нову сцену, де має можливість частіше виступати з своїми продукціями. Підкарпатська українська література досі не має ще своєї власної трибуни. Доки діб'ється й до неї, мусить бути гостем то тут, то там... З того приводу найсердечніше вітаємо наш перший український щоденник на нашому Підкарпатті й бажаємо, щоб він став не лише щоденною газетою, але й щоденним хлібом кожного свідомого українського інтелігента, робітника й селянина». Інший письменник, о.Юрій Станинець з Вонігова, писав: «Ви, люди міста, не можете собі уявити, що те значить жити на селі й не мати кожного дня вістку зі світа. Правда, що маємо радія, маємо щоденні газети, але те все чуже. Якщо не вороже нам, та обоятно до нас. Який хосен, яка користь, що мого сусіда син вернув зі світа, говорить, як там є, коли мого рідного слова нема, думає собі та вдова, котра чекає зі світа свого сина, а замість нього прийде син її сусідки. Щось подібне приходило й мені на розум, коли читав чужі щоденники. І ось нарешті тут і наш».

Вихід першого числа «Нової свободи» привітали українці Чехії та Словаччини. Ярослав Стрижак з Братіслави, в листі до редакції відзначав: «Я вправді є передплатником кількох українських часописів, але коли зважу, що наше українське Підкарпаття потребує своєї рідної преси, як прагущий води, не можу остатись байдужим супроти так пекучої справи, якою являється потреба нашого щоденника на Підкарпатті». Про резонанс виходу «Нової свободи» в Празі писала Н.Козицька: «Ваш часопис викликав між земляками в Празі великий інтерес – багато про нього говорять».

Видатний закарпатський театральний діяч, режисер «Нової сцени» Юрій-Августин Шерегій слушно зауважив, що «українці Підкарпаття вже 18 літ чекали, щоб українська щоденна преса пропагувала своє рідне театральне мистецтво. Щоденна преса й театр є признанням зрілості народу. І хто ці два чинники у нашому національному житті підтримує, той може називатись гідним сином свого народу. Я надіюсь, що «Нова свобода» спричиниться теж і до піднесення театральної культури на Підкарпатті». Редактор і видавець Дмитро Німчук, який, за його словами «від молодих літ боровся за наше слово», вважав, що «своя газета хоч і маленька, мені миліша, ніж чужі великі, що вороже ставляться до нашого відродження... Будьте об'єктивні, справедливі, ставтесь до життя з отвореними очима!». До цього залишається додати, що такою газета залишалася завжди, аж до появи останнього номера, датованого 16 березня 1939 р.

ПРО МОВУ, ШКОЛУ І НАЦІОНАЛЬНІСТЬ

У 30-х роках на Закарпатті існувало більше тридцяти політичних партій. Вони притримувалися різних політичних платформ і програм, мали різну мету. Але єдине,

що їх кардинально розрізняло – це належність до одного з двох протилежних напрямів – українського (народовецького) або русофільського. Українського напрямку притримувалась «Просвіта», русофільського – «Общество имени Александра Духновича». Останнє було більш численне. Немалу роль відігравало прихильне ставлення до нього першого президента Чехословаччини Томаша Масарика. Часто вихідці з Росії мали певні привілеї, а тому не випадково журнал «Учительський голос» в 1937 році з обуренням констатував: «В державній горожанській школі в Севлюші дістав дефінітивне місце рускій емігрант, що мав ледви пару літ служби в ЧСР, а сотки наших на своїй землі хай беруть те, що зістанеться. Та ми не нарікаємо, бо наші брати дістають в батьківщині цих емігрантів теж гарні дефінітивні місця – на Соловках». Стаття завершувалася закликом: «Колеги-професори! Наші середні школи суть в небезпеці! Мусимо твердо боронити позиції рідного слова в цих школах. Най чують діти нашого народу рідне слово бодай з уст професорів – членів Учительського Товариства. Най учаться від нас любити своє рідне! Пишіть підручники нашою мовою...».

Отже, тема даного дослідження – це розвиток школи і української мови на Закарпатті в другій половині 30-х років. Саме в цей час більшість газет і журналів у нашому краї (а їх було тоді чимало) переходить на український правопис. Такий процес був неможливий в роки панування угорської буржуазії. Тоді, фактично, тільки «Наука» Августина Волошина видавалася русинською (українською) мовою. Саме вона стала піонером у справі українського національного відродження в краї. На це звернув увагу Василь Гренджа-Донський: «Найбільшою заслугою А.Волошина є те, що в ті часи найбільшої мадяризації пише і видає книги, шкільні підручники і редагує майже єдину на той час газету «Наука»... Працює в товаристві ім. Святого Василя Великого, а коли мадярська влада закрила це товариство, організовує разом з іншими друкарню і книгарню «УНІО». А тому важко погодитися з твердженням професора В.В.Гомонная, що «всілякі... Волошини, Брашайки... тільки і базикають проти чехізації, а на ділі допомагають чехізаторам чехізувати тутешнє населення» (стаття опублікована в 1992 р.). Це не що інше, як груба фальсифікація. Якщо Волошин вже при угорському режимі, коли українство жорстоко переслідувалось, багато зробив для збереження мови предків, то в більш-менш демократичній Чехословаччині і поготів.

В кінці 30-х років від старого правопису до нового, українського перейшли такі друковані органи, як «Свобода», «Вперед», «Земля і воля», «Українське слово», «Народна сила», «Карпатська правда», «Учительський голос», «Наша школа», «Пробосм», «До перемоги», «Пластун», «Карпатська молодь», «Світло», «Подкарпатська Русь» та ін. Коли в закарпатській пресі розгорілась дискусія про створення якоїсь нової мови для закарпатців, то Міністерство шкільництва і Народної освіти ще в 1919 році прийшло до висновку, що «творити штучно новий слов'янський язик літературний для населення Підкарпатської Русі не лише трудно, але з погляду наукового цілковито хибно, а з погляду нашої і слов'янської політики не бажано... Тому, що місцеве руське наріччя... є безперечно наріччя малоруське, треба літературну мову малоруську, якої уживають його найблизкі сусіди й одноплемєнці, то єсть галицьку українську мову». Чеська Академія Наук була переконана, що «з призначенням літературної української мови викладовою мовою в школах Карпатської Русі влекшиться засадниче закладання та вплив сих шкіл, бо буде можливим ввести книжки, а також і вчителів з Галичини».

Такої ж точки зору притримувався і президент Чехословаччини Томаш Масарик. В його «Словнику научнім» читаємо: «Русини, власне часть української вітки руського народу». Як бачите, президент ще коли був переконаний у тому, що русини Закарпаття є складового частиною українського народу. А чи розуміли це корінні жителі Срібної

землі? Однак, не будемо засуджувати наших предків за те, що не всі вони були в цьому переконані, бо не їхня вина. Тисячолітній гніт різних поневолювачів, довготривала денационалізація були цьому причиною. В.Шкоба, автор статті «Наш обов'язок» в «Учительському голосі» з боєм у серці писав: «Хто днесь з чехів або словаків у республіці затаїть свою національну приналежність? Але в нас така аномалія знайдеться навіть між інтелігентами; знаю учителя, який сказав, що він не є українець, бо він не з Великої України. Питаю, а що ти є? «Я русин». Бідний руснак чи русин?! Не читав ще й того, що вже цілий світ трубить, що на Підкарпатті живуть українці. Питаєш такого руснака, де родився: «Та тут. Я тутешній». Тутешняк, руснак, що хочете. А перед війною, який був? Греко-католик. А земля, де народився? Та без імени». На думку автора, «це була вихова мадярської школи».

15 листопада 1936 року Августин Волошин виступив в Ужгороді з лекцією на тему «Наш правопис». Ознайомивши присутніх з історією розвитку української мови, він зробив висновок, що «одиноким науково обоснованим правописом нашої мови є український фонетичний правопис». Проте запровадження української мови до закарпатських шкіл переборювало численні перешкоди і, як не дивно, в основному з боку русофілів. У відповідь на це по Закарпаттю пройшли масові маніфестації протесту. Ось рішення маніфестаційного з'їзду в Тур'ї Реметах:

Домагаємося в інтересі культури й поступу, щоб у всіх школах був зроблений порядок і введена до них українська літературна мова та фонетичний правопис.

Домагаємось, щоб компетентні чинники не підтримували москвофільство, бо це балканізує відносини на Підкарпатті.

Введення російської мови до підкарпатських шкіл є не тільки протизаконним, але й протидержавним.

Домагаємось, щоб наш національний провід не важився йти на ніякі згоди в мовній справі з москвофілами, бо на Підкарпатті не живе ніякий московський народ.

Домагаємося проведення у нас в життя закону про районні горожанські школи, шанування синьо-жовтого прапора, як офіційного й карання за його зневагу, як за зневагу державного прапора, шанування української мови в урядах і заснування українського університету в Ужгороді.

Інша проблема, яка заважала українізації – це посилені в 30-х роках чехізація. Ми не маємо права її замовчувати. Один той факт, що на 450 тисяч українського населення уряд Т.Масарика утримував 3 гімназії, а на 34 тис. чехів і словаків, які проживали на території Закарпаття, аж 5, переконує в даному твердженні. З цього приводу цікавим буде повідомлення з Берегова: «Горожанська школа з чеською викладовою мовою в чисто українському селі, з чисто українською околицею в Иршаві і Тересві, відкриття нових чеських народних шкіл у Вишній і Середній Апші... це найновіші здобутки чеського шкільництва, а тим і чехізації нашого населення тут на Підкарпатті. А наші напрями б'ються. Б'ються й забувають, що де два б'ються, там третій користує».

Чеські володарі виділяли дуже мізерні кошти на утримання українських шкіл. І якби не «Просвіта», то становище було б просто-таки жахливим. Хоча б, як у Келечині. «Діти й учителі мучаться в мізерних сільських стайнях без лавок, без зшитника, без книги, – писав до «Учительського голосу» невідомий автор. – На Верховині школи запирають, бо нема чим топити в школі. Діти і учителі мерзнуть, а «ревний душпастир» (Юрій Лендєл, Келечин) буде 7-кімнатне помешкання».

Не кращим було становище і вищої школи. Посол до чехословацького парламенту від соціал-демократичної партії Юліан Ревай у своєму виступі підкреслив, що з року в рік кількість закарпатців зменшується: «Я хочу вказати, – говорив він, – на дійсний стан підкарпатських студентів, який особливо на технічних школах є невідрадний. Найкраще нехай говорять числа. Візьму для приміру Прагу, бо в Празі є найбільше

студентів із Підкарпатської Русі. Числа відстрашаючі. В році 1932 студіював на високих празьких школах 341 студент, в 1933 році тільки 320, в 1934 – 300, в 1935 – 283, а в 1936 тільки 264...». Ю.Ревай вніс пропозицію про відкриття українського університету в Ужгороді, однак цього так і не було зроблено.

В березні 1939 року Августин Волошин з трибуни Союму Карпатської України скаже: «В Карпатській Україні приготовлялась для нас неминуча загибель, щораз більше витискали нас у гори... Нашу мову витиснено з урядів, а навіть з церкви. В Карпатській Україні відносини були неможливі...». Прийнятий Союмом §4 Закону ч.І. проголосив: «Державна мова Карпатської України є українська мова». Врахуйте, шановні читачі, що це рішення було прийняте закарпатським парламентом на 50 років раніше (стаття опублікована на початку 1992 р.), ніж Верховна Рада України утвердила закон про державність української мови.

ПРО СИНЬО-ЖОВТИЙ ПРАПОР

Про українську національну символіку останнім часом багато сказано, що мабуть, нема потреби заново описувати всі етапи її історичного розвитку. Б.Якимович, С.Макарчук, П.Федака, Ф.Шевченко, В.Сергійчук... на основі історичних документів подали цікаві праці, в яких довели, що українська національна символіка має давню історію. Я не буду зупинятися на всіх елементах символіки, зупинюсь тільки на прапорі. Яким був прапор Підкарпатської Русі – Карпатської України в 1919–1939 роках – це і буде знаходитись в центрі цього скромного дослідження.

Синьо-жовтий прапор на Закарпатті має таку ж давню історичну традицію, як і на всій Україні. В цьому легко переконатися, прочитавши статтю Юлія Брацайка «Наші народні барви і наш прапор», в якій один із засновників «Просвіти» писав: «Ми, Підкарпатські русини, вже більше 1000 літ уважаємо сесі барви за свої. Послі історичних традицій се мали бути барвами колишнього нашого князя Федора Корятовича... Наша старинна мукачовська єпархія вже більше як 150 літ сесі барви узнає за свої урядові барви. Є се також од давних давен барвами ужгородської жупи і самого Ужгороду».

Таким чином, синьо-жовтий прапор протягом віків вважався прапором наших предків. Врахуймо і той факт, що навіть непрошені гості, які прийшли в наш край панувати, змушені були визнати синьо-жовтий прапор. Після входження Закарпаття до складу Чехословацької республіки синьо-жовтий прапор був визнаний крайовим прапором Підкарпатської Русі. На урядових будинках, адміністративних спорудах мали висіти як прапор ЧСР, так і крайовий. Виставляли ці прапори також на різних святах. Так, в 1928 р., коли святкувався 10-річний ювілей правління президента Томаша Масарика «всюди там був и республиканський прапор й наш». Синьо-жовтий колір містився в гербі Чехословацької республіки. В різних статутах було чітко зафіксовано, що прапор Підкарпатської Русі – синьо-жовтий.

Існують різні версії щодо того, що ж символізують собою синій і жовтий кольори. Ось як їх розумів Августин Волошин: «Наш синьо-жовтий прапор є символом найсвятіших ідей, наших найглибших засад і почувань... Барва синя підносить нашу думку к ясному небу, в той божий світ, де буває Отець всіх народів і пригадає нам вічний ідеал царства божого. А жовта барва розносить наші взори по нашим золотим нивам, по нашій рідній землі, де жили наші предки і де жиемо днесь ми самі. До тої землі, де живе наш нарід, прив'язує нас наш прапор узами братньої любови і солідарности. Синя барва спрямовує наші серця і уми до ідеалу людського життя, а жовта барва наминає нас на наслідування ідеалів народних...». Уже згадуваний